

Zygmunt Stęchły

Niektóre problemy międzyczasowe w zakresie prawa rzeczowego i spadkowego wynikające ze zmiany kodeksu cywilnego

---

Palestra 35/11-12(407-408), 17-21

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zygmunt Stęchły

Niektóre problemy międzyczasowe w zakresie prawa rzeczowego i spadkowego wynikające ze zmiany kodeksu cywilnego

Nowelizacja kodeksu cywilnego stwarza konieczność rozwiązywania tzw. problemów międzyczasowych, związanych ze zmianą dotychczasowych uregulowań prawa cywilnego. Niniejsze opracowanie stanowi próbę zwrócenia uwagi na niektóre kwestie z zakresu prawa rzeczowego i spadkowego.

Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks Cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321) wprowadziła daleko idące zmiany m.in. w prawie rzeczowym i spadkowym (art. 1 pkt 28-47 i 108-123 noweli).¹ Zasadnicze dla praktyki zmiany w prawie rzeczowym polegają na:

1) zniesieniu ograniczeń obrotu nieruchomościami rolnymi, zawartych w art. 160, 161 i 163-165 k.c., przez uchylenie tych artykułów,

2) dopuszczeniu możliwości nabycia własności państwowej przez zasiedzenie, przez uchylenie art. 177 k.c.,

3) wydłużeniu terminów potrzebnych do nabycia własności i służebności gruntowych przez zasiedzenie (odpowiednio do 20 i 30 lat), co stanowi powrót do terminów zasiedzenia przewidzianych w art. 50 dekretu z 11.X.1946 r. o prawie rzeczowym,

4) odmiennym, zliberalizowanym uregulowaniu zasad znoszenia współwłasności gospodarstw rolnych przez nadanie nowego brzmienia przepisom art. 213-218 k.c.,

5) zniesieniu uprzywilejowanej pozycji Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych w zakresie przedawnienia i terminów przedawnienia (uchylenie art. 223 §2 i 3, art. 229 §2 oraz art. 322 §2 k.c.), nabywania ruchomości od nieuprawnionego (uchylenie art. 171 k.c.) oraz roszczenia o wykup zabudowanego gruntu (uchylenie art. 231 §3 k.c.).

Wobec nowego uregulowania przepisów o osobach prawnych i likwidacji pojęcia jednostki gospodarki społecznej uchyleniu lub zmianie uległy niektóre przepisy o użytkowaniu wieczystym (art. 232-242 k.c.) i użytkowaniu (art. 252 - 282 k.c.).

W prawie spadkowym doświadczenia związane z inflacją podyktowały zmianę treści art. 995 i 1042 §2 k.c. Na przykład, jeśli chodzi o zachówek (art. 995 k.c.), to wartość przedmiotu darowizny oblicza się według cen z chwili u s t a l a n i a z a c h o w k u. Natomiast przy dziale spadku wartość darowizn podlegających zaliczeniu na schedę spadkową oblicza się według cen z chwili działu spadku (art. 1042 §2 k.c.). Utrzymano szczególny reżim dziedziczenia gospodarstw rolnych o powierzchni ponad 1 ha, przy jednoczesnej modyfikacji podmiotowych kwalifikacji spadkobiercy. W razie podziału gospodarstwa rolnego o powierzchni ponad 1 ha, należącego do spadku, stosuje się odpowiednio przepisy o podziale gospodarstw rolnych przy

zniesieniu współwłasności (art. 1070 k.c. w znowelizowanym brzmieniu).

Kolizje międzyczasowe związane z wejściem w życie w dniu 1 października 1990 r. noweli do kodeksu cywilnego regulują w zakresie prawa rzeczowego przepisy art. 9, 10 i 14 ust. 2 noweli, w zakresie prawa spadkowego zaś art. 14 ust. 1 i 2 oraz art. 15 noweli.

1. Nowela nie ma wpływu na prawo własności nabyte w drodze zasiedzenia przed dniem 1.X.1990 r., z upływem obowiązujących przed tą datą terminów zasiedzenia. Jeżeli więc bieg zasiedzenia rozpoczął się i skończył przed 1.X.1990 r., to nowela nie ma zastosowania do tych stanów faktycznych. Jakkolwiek w ustawie z 28.VII.1990 r. brak jest odpowiednika art. XXXVII przep. wprowadzającego do kodeksu cywilnego, to jednak wniosek taki daje się wyprowadzić z zasady wyrażonej w art. 3 k.c. Postanowienie art. 9 noweli należy w związku z tym rozumieć w ten sposób, że dłuższe terminy zasiedzenia (wprowadzone nowelą) mają zastosowanie do zasiedzenia, którego bieg rozpoczął się, ale nie ukończył przed 1.X.1990 r. Na przykład posiadacz nieruchomości, który uzyskał posiadanie w złej wierze we wrześniu 1970 r., nabył jej własność w drodze zasiedzenia po upływie 20 lat (stosownie do dotychczasowego brzmienia art. 172 §1 k.c.), może wystąpić z wnioskiem o stwierdzenie zasiedzenia także po 1.X.1990 r. Sąd stwierdzi zasiedzenie, obliczając jego bieg według terminów określonych w art. 172 k.c. w dotychczasowym brzmieniu. Jeżeli jednak samoistny posiadacz nieruchomości uzyskał posiadanie w złej wierze w listopadzie 1970 r., to nabydzie jej własność po upływie 30 lat, a więc w listopadzie 2000 r.

Artykuł 9 noweli jest dosłownym powtórzeniem przepisu art. XLI §1 przep. wprowadzającego do kodeksu cywilnego i art. XXXIII §1 dekretu z 11.X.1946 r. - przepisy wpro-

wadzające prawo rzeczowe i prawo o księgach wieczystych.³

2. Wobec uchylecia art. 177 k.c., samoistni posiadacze nieruchomości i rzeczy ruchomych (w dobrej wierze) stanowiących własność Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych mogą je nabyć przez zasiedzenie, z tym jednak zastrzeżeniem, że bieg zasiedzenia rozpoczyna się od dnia 1.X.1990 r., bez względu na to, kiedy posiadacz rzeczywiście uzyskał posiadanie. Zasadę tę wyraża art. 10 zd. 1 noweli⁴. Wcześniejsze, tj. trwające przed 1.X.1990 r., posiadanie samoistne nie jest jednak obojętne dla terminu zasiedzenia, gdyż posiadanie trwające przed dniem 1.X.1990 r. wpływa na skrócenie terminu potrzebnego do zasiedzenia o okres trwania posiadania przed 1.X.1990 r., z ograniczeniem wynikającym z art. 10 zd. 2 *in fine* noweli.

Skrócenie terminu zasiedzenia o połowę, o którym mowa w art. 10 noweli, oznacza połowę okresu potrzebnego do zasiedzenia według znowelizowanego brzmienia art. 172 §1 i 2 i art. 174 k.c., a nie połowę rzeczywistego czasu trwania posiadania przed dniem 1.X.1990 r. Jeżeli więc ktoś był samoistnym posiadaczem nieruchomości stanowiącej własność Skarbu Państwa od 1950 r., a posiadanie uzyskał w złej wierze, to nabydzie własność posiadanej przez siebie nieruchomości z dniem 1.X.2005 r., tj. po upływie 15 lat (połowy 30-letniego terminu potrzebnego do zasiedzenia) od dnia wejścia w życie noweli. Taki sam posiadacz nieruchomości, który uzyskał posiadanie w dobrej wierze w 1950 r., uzyska jej własność przez zasiedzenie z dniem 1.X.2000 r.

Posiadacz rzeczy ruchomej w dobrej wierze, stanowiącej własność państwową, może doliczyć 1 rok i 6 miesięcy do okresu posiadania trwającego przed 1.X.1990 r.; uzyska więc własność w drodze zasiedzenia najwcześniej

z dniem 1 kwietnia 1992 r., choćby nawet uzyskał posiadanie przed 1988 r. (art. 174 k.c. w związku z art. 9 noweli).

Posiadacz rzeczy ruchomej w złej wierze nie nabędzie jej własności w drodze zasiedzenia, choćby nawet roszczenie windykacyjne właściciela uległo przedawnieniu, gdyż nasze prawo cywilne nie zna instytucji nabycia ruchomości przez zasiedzenie przez posiadacza w złej wierze (*argumento a contrario* z art. 174 k.c.).⁵

Kto nabył przed 1.X.1990 r. rzecz ruchomą stanowiącą przedmiot urządzenia trwałego państwowej jednostki organizacyjnej od nie uprawnionego nie mógł stać się właścicielem (uchylony art. 171 k.c.); uzyska jednak jej własność w drodze zasiedzenia na mocy art. 174 k.c., jeżeli posiada rzecz w dobrej wierze, ponieważ obecnie jest bez znaczenia okoliczność, że właścicielem jest państwowa osoba prawna.

3. Artykuł 14 ust. 2 noweli nakazuje stosować nowe przepisy o zniesieniu współwłasności (art. 213-218 k.c. w znowelizowanym brzmieniu) do stanów współwłasności rzeczowej istniejących w dniu 1.X.1990 r. Odnosi się to także do będących w toku postępowań sądowych współwłasności. Od 1.X.1990 r. w postępowaniu o zniesienie współwłasności sąd będzie stosował nowe przepisy, bez względu na to, kiedy współwłasność powstała i w jakim stadium znajduje się postępowanie sądowe.

4. Ustawa z dnia 28.VII.1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks Cywilny w odniesieniu do własności i praw rzeczowych - poza art. 9, 10 i 14 ust. 2 - nie zawiera innych przepisów przechodnich.

Milczenie ustawodawcy w kwestii kolizji międzyczasowych związanych z uchyleciem art. 223 §2 i 3, art. 229 §2 i art. 231 §3 k.c. może nastroczać trudności. W ustawie z dnia 28.VII.1990 r. brak jest odpowiednika art. XXXV przep. wpraw. kodeks cywilny.⁶ Przepis art.

8 noweli normuje kolizje międzyczasowe jedynie w odniesieniu do przedawnienia roszczeń dotychczasowych jednostek gospodarki uspołecznionej i nie ma zastosowania do kolizji międzyczasowych związanych z uchyleciem art. 223 §2 i 3 oraz art. 229 §2 k.c. Brak takich uregulowań (międzyczasowych) skłania do wniosku o bezpośrednim działaniu ustawy, co jednak prowadzi do wniosków nie dających się pogodzić z zasadą wyrażoną w art. 3. k.c.

Roszczenia jednostek gospodarki uspołecznionej o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy oraz o zwrot nakładów na cudzą rzecz przedawniały się dotychczas z upływem 5 lat od dnia zwrotu rzeczy. Wobec uchylecia §2 art. 229 k.c. roszczenia te ulegają obecnie rocznemu przedawnieniu na podstawie art. 229 §1 k.c. Początek biegu rocznego terminu przedawnienia jest jednoznacznie określony w art. 229 §1 k.c., i liczy się „z upływem roku od dnia zwrotu rzeczy”. Jeżeli więc zwrot rzeczy został dokonany przed 1.X.1989 r., to po 1.X.1990 r. podmioty, które dotychczas były określane jako jednostki gospodarki uspołecznionej - przy założeniu bezpośredniego działania ustawy - nie mogłyby dochodzić roszczeń przeciwko właścicielowi z tytułu nakładów na rzecz oraz wynagrodzenia przeciwko posiadaczom o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy. Tego rodzaju rozwiązanie pozostawałoby w rażącej sprzeczności z zasadą w art. 3 k.c. Wydaje się, że prawidłowym rozwiązaniem byłoby przyjęcie, że roczny termin przedawnienia omawianych roszczeń rozpocznie swój bieg z dniem wejścia w życie noweli, tj. 1.X.1990 r. i ulegną one przedawnieniu z dniem 1.X.1991 r. Prowadzi to do przyjęcia reguły wyrażonej w art. XXXV pkt 2 zd. pierwsze przep. wpraw. kodeks cywilny z 1964 r. Wcześniej (przed wejściem w życie noweli) rozpoczęty bieg przedawnienia nie będzie miał wpływu na

skrócenie rocznego terminu przedawnienia, liczonego od wejścia w życie noweli, a więc inaczej niż w art. XXXV pkt 2 zd. drugie przep. wpraw. kodeksu cywilny. Tej ostatniej reguły prawa międzyczasowego nie da się wyinterpretować na podstawie obowiązującego tekstu noweli, gdyż brak jest stosownego przepisu. W konsekwencji roszczenia jednostek gospodarki uspołecznionej o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy i o nakłady na cudzą rzecz, które nie przedawniły się do dnia 1.X.1990 r., ulegną przedawnieniu z dniem 1.X.1991 r.

Z dniem 1.X.1990 r. roszczenia Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych o windykację ruchomości podlegają przedawnieniu w związku z uchYLENIEM art. 223 §2 k.c. Powstaje pytanie, od kiedy liczyć początek biegu przedawnienia. Zgodnie z ogólną zasadą, wyrażoną w art. 120 §1 k.c., bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne, tj. od dnia w którym właściciel mógł żądać zwrotu rzeczy. Skoro jednak omawiane roszczenia Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych w ogóle nie uległy przedawnieniu, a obecnie ulegają przedawnieniu od 1.X.1990 r., to przy respektowaniu zasady nieretroakcyjności ustawy (art. 3 k.c.) należy przyjąć, że przedawnienie rozpoczyna swój bieg od 1.X.1990 r., tj. od dnia wejścia w życie noweli.

Uchylene art. 231 §2 k.c. ma ten skutek, że z dniem 1.X.1990 r. Skarb Państwa nie będzie mógł odebrać samoistnemu posiadaczowi zabudowanej przez niego (posiadacza) działki stanowiącej własność Skarbu Państwa za odszkodowaniem także wtedy, gdy zabudowanie działki nastąpiło przed 1.X.1990 r. Artykuł 231 §1 i 2 k.c. będzie mieć zastosowanie w stosunkach między samoistnym posiadaczem działki a właścicielem - Skarbem Państwa bez żadnych ograniczeń, choćby budowla została wzniesiona przed 1.X.1990 r.

5. W dziedzinie prawa spadkowego przepisy przechodnie zawarte są w art. 14 ust. 1 i 2 noweli. Zasady wyrażone w tych przepisach są stosunkowo proste i sprowadzają się do dwóch reguł:

1) nowa ustawa stosuje się do spadków otwartych od 1.X.1990 r.

(dnia jej wejścia w życie),

2) dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne odbywa się według przepisów obowiązujących w dacie dokonywania działu, bez względu na to, kiedy spadek został otwarty.

W konsekwencji dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne będzie dokonany po 1.X.1990 r. według reguł zawartych w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego, a więc w toczących się przed sądem sprawach o dział spadku będą miały zastosowanie nowe przepisy, choćby spadek został otwarty przed 1.X.1990 r. Powstać mogą wątpliwości, według jakich zasad ma nastąpić rozliczenie zapisu i zachowku, jeśli do spadku wchodzi gospodarstwo rolne, a otwarcie spadku nastąpiło przed 1.X.1990 r. Jeżeli chodzi o rozliczenie zapisu, to zapis pieniężny, stosownie do znowelizowanego brzmienia art. 1067 §1 k.c. w związku z art. 216 §2 k.c., może być obniżony (z wyłączeniem spłaty należnej małżonkowi z gospodarstwa rolnego stanowiącego wspólny dorobek). Odmienne jednak kształtuje się sytuacja uprawnionego z tytułu zachowku pod rządami przepisów obowiązujących przed 1.X.1990 r. w porównaniu ze stanem prawnym po 1.X.1990 r. Zachówek należny niezdolnemu do pracy spadkobiercy koniecznemu według stanu prawnego przed 1.X.1990 r. nie mógł być obniżony (art. 1082 w związku z art. 216 §6 k.c.), podczas gdy według obecnego stanu prawnego, ukształtowanego nowelą z 28.VII.1990 r., zachówek taki może być obniżony na podstawie art. 1082 w związku z art. 216 §2 k.c.

Rozstrzygnięcie tej kwestii znajduje się w postanowieniach art. 14 noweli. Decyduje data otwarcia spadku, jako podstawowa reguła wyrażona w art. 14 ust. 1 noweli. Wyjątek od tej zasady zawarty w art. 14 ust. 2 noweli, dotyczy wyłącznie działu spadku. Tylko do działu spadku obejmującego gospodarstwo rolne stosuje się przepisy nowej ustawy, zachówek natomiast nie jest materia należącą do działu spadku zarówno, jeśli chodzi o tryb jego dochodzenia (proces o zapłatę zachowku - poza działem spadku), jak i materialnoprawne uregulowanie. W konsekwencji więc zachówek należy niezgodnie do pracy spadkobiercy koniecznemu po spadkodawcy zmarłym przed 1.X.1990 r. nie może być obniżony, albowiem do jego ustalenia stosuje się art. 1082 w związku z art. 1075 i 216 §6 k.c. w brzmieniu obowiązującym przed nowelą z 28.VII.1990 r.

Uwagi niniejsze nie obejmują problematyki zawartej w art. 15 ustawy z 28.VII.1990 r. dotyczącej zwrotu gospodarstw rolnych odziedziczonych przez Skarb Państwa na zasadzie szczególnego trybu dziedziczenia gospodarstw rolnych.

6. Wypada na końcu zauważyć, że do zobowiązań pieniężnych powstałych od dnia 30.X.1950 r., a nie przedawnionych w dniu 1.X.1990 r. i w tym dniu jeszcze

nie wykonanych, mających swe źródło w prawie spadkowym lub rzeczowym, znajduje zastosowanie art. 358¹ §3 k.c. (art. 12 ust. 2 noweli) tylko do świadczeń w części nie wykonanej. Dotyczy to także zobowiązań pieniężnych zasądzonych prawomocnymi orzeczeniami sądowymi.

7. Uregulowania międzyczasowe, a właściwie ich brak w omawianej noweli do kodeksu cywilnego, budzą refleksje natury ogólniejszej. Nierzadko się zdarza, że ustawy ograniczają się, jeśli chodzi o kwestie międzyczasowe do postanowienia, że ustawa wchodzi w życie z określonym dniem, a praktyce i orzecznictwu pozostawia się poszukiwanie rozwiązań nasuwających się kolizji międzyczasowych. Nowela z 28.VII.1990 r. zawiera wprawdzie kilka przepisów przechodnich, ale jeżeli się zważy zakres wprowadzonych zmian, to uznać wypada, że zawarte w noweli przepisy przechodnie są niewystarczające. W nie uregulowanych wyraźnie kwestiach międzyczasowych pozostaje stosowanie zasady określonej w art. 3 k.c. Według tego przepisu o wstecznym działaniu ustawy może zdecydować jej cel. Kryterium tak nieostre, jak „cel” ustawy nie powinno decydować o ewentualnej retroakcji w wypadku ustawy o takim zasięgu, jak kodeks cywilny.

Przypisy

¹ Nowelą nazywam ustawę z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks Cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

² Patrz też orzec. Sądu Najwyższego z dnia 26.03.1985 r. III CZP 75/84, OSNCP 1985, nr 10, poz. 147.

³ Przydatne i aktualne są zatem uwagi wypowiedziane przez S. B r e y e r a: Bieg zasiedzenia własności nieruchomości, NP 1952, nr 2-3.

⁴ Por. art. XLII przep. wpraw. k.c. i art. XXXIV przep. wpraw. dekret z 11.X.1946 r. prawo rzeczowe i uwagi S. Breyera jw.

⁵ J. I g n a t o w i c z: (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze, 1972, t. I, s. 478.

⁶ Art. XXXV przep. wpraw. k.c. jest powtórzeniem art. XIX przep. wpraw. przepisy ogólne prawa cywilnego z 18.VII.1950 r. i wcześniej obowiązującego art. XLIII przep. wpraw. kodeks zobowiązań z 1933 r.; wyrażają one utrwalone reguły prawa międzyczasowego przyjęte w odniesieniu do przedawnienia, zawarte w art. 169 przep. wpraw. kodeks cywilny niemiecki z 1986 r.